

Publikacja dostępna
w Bibliotece INPRIS
na stronie internetowej
www.inpris.pl

Michał Araszkiwicz

Poradnictwo prawne i obywatelskie a nowe technologie

Opracowanie powstało w ramach projektu „Opracowanie kompleksowych i trwałych mechanizmów wsparcia dla poradnictwa prawnego i obywatelskiego w Polsce” (www.ppio.eu) współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej.

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Warszawa 2012

Wprowadzenie

Stosowanie technologii przez podmioty świadczące pomoc prawną (nie tylko nieodpłatną) jest faktem. Trudno wyobrazić sobie funkcjonowanie np. kancelarii prawnej bez wsparcia profesjonalnego komputerowego systemu informacji prawnej. Bez systemów tego typu nie mogą już również współcześnie funkcjonować sądy czy organy administracji publicznej. Konstatacje te dotyczą również oczywiście podmiotów świadczących pomoc prawną nieodpłatnie. Celem niniejszego rozdziału jest przedstawienie przykładowych zastosowań nowych technologii w odniesieniu do świadczenia poradnictwa prawnego i obywatelskiego. Problematyka ta nie jest jeszcze dobrze znana polskiej publiczności, chociaż narzędzia te są szeroko stosowane w krajach w których *legal aid* ma dłuższą tradycję, w szczególności w Stanach Zjednoczonych. Struktura rozdziału jest następująca. W części pierwszej zawarte są ogólne informacje dotyczące rozwoju zastosowania technologii informatycznych w kontekstach prawnych, a także postawione zostają tezy o zasadności stosowania tych technologii w systemach nieodpłatnej pomocy prawnej, biorąc pod uwagę istniejące ograniczenia. W dalszej części prezentowane są informatyczne systemy nakierowane na rozwiązywanie sporów, zaś w kolejnej – narzędzia informatyczne przydatne w usprawnianiu pracy podmiotów świadczących pomoc prawną oraz zapewniające szerszy dostęp do informacji prawnej dla osób ubogich. Rozdział kończy się krótkim podsumowaniem.

Prawo i technologie – rys historyczny i tezy

Zalety technologii informatycznych w odniesieniu do prawa zostały dostrzeżone stosunkowo wcześnie. W tym zakresie należy wspomnieć nazwisko Johna Harty'ego, który już w latach 50 stał się w USA pionierem informatyzacji sądów. Szybko dostrzeżono również potencjał komputerów w zakresie analizy tekstów prawnych oraz symulacji rozumowań prawniczych. W ten sposób powstał szeroki nurt badawczy zwany ogólnie „Sztuczna inteligencja i prawo” (AI and Law). Współcześnie twierdzi się, że nurt ten obejmuje cztery dziedziny rozważań:

- 1) stosowanie metod obliczeniowych do analizy rozumowań prawniczych,
- 2) formalna reprezentację norm prawnych, adresatów norm oraz instytucji prawnych, a także interakcji podmiotów prawa (w tzw. systemach wieloagentowych – *Multi-agent systems*),
- 3) badania dotyczące możliwości zaawansowanych technologii informacyjnych przy zastosowaniu prawa jako materiału ilustracyjnego,
- 4) stosowanie zaawansowanych technologii informacyjnych do rozwiązywania problemów pojawiających się w związku z rozumowaniami prawniczymi.

W rozwoju historycznym nurtu AI and Law można wyróżnić kilka etapów oraz ważnych osiągnięć badawczych.¹ Dodać należy, że i wśród polskich autorów znaleźli się uczeni, których można uznać za pionierów tego nurtu (Franciszek Studnicki, Jerzy Wróblewski). Na chwilę obecną – z pewnymi zastrzeżeniami – można stwierdzić, że istnieją już takie programy komputerowe, które są w stanie przeprowadzać zaawansowane analizy dokumentów prawnych czy konstruować argumentację prawną. Istnienie takich programów stwarza możliwość wykorzystania ich w praktyce, w szczególności w ramach funkcjonowania systemów pomocy prawnej. Jak można sądzić, za najbardziej istotne w kontekście świadczenia nieodpłatnej pomocy prawnej przedsądowej należy uznać te systemy, które umożliwiają polubowne zakończenie sporu bez uciekania się do interwencji sądu. Chodzi zatem o systemy tak zwanego rozwiązywania sporów on-line (Online Dispute Resolution), które wspomagają lub wręcz umożliwiają finalne rozwiązanie sporów w przestrzeni wirtualnej, przy użyciu komputera domowego. Konstrukcji i zastosowaniom tego typu systemów poświęcona jest druga część niniejszego rozdziału. Drugim kontekstem, który jest bardzo istotny z punktu widzenia świadczenia poradnictwa prawnego jest zastosowanie technologii w taki sposób, by usprawnić funkcjonowanie podmiotu świadczącego nieodpłatną pomoc prawną, względnie aby tak ułatwić użytkownikowi końcowemu samodzielne znalezienie rozwiązania nurtującego go problemu, aby nie powstała konieczność w rozwiązaniu tego problemu człowieka świadczącego pomoc prawną. Mam na myśli systemy które oferują użytkownikowi więcej funkcjonalności, niż jedynie przedstawienie treści przepisów prawa (choćby w przystępnej formie). Przykłady tego rodzaju systemów opisane są w części trzeciej.

Można sformułować generalną tezę, że stosowanie nowych technologii w odniesieniu do nieodpłatnej pomocy prawnej znajduje uzasadnienie z uwagi na następujące okoliczności:

1) oszczędność kosztów osobowych usługodawców – porada prawna zostaje udzielona lub nawet spór zostaje rozwiązany przy wsparciu albo z wyłącznym użyciem programu komputerowego

2) oszczędność czasu i wygoda beneficjentów – możliwość uzyskania informacji lub pomocy prawnej z własnego domu, lub nawet w podróży, za pomocą aplikacji dedykowanych na telefony, tablety i inne przenośne urządzenia

3) oszczędność kosztów wynikająca z pozasądowego załatwienia sprawy.

¹ Rissland, E.L., Artificial Intelligence and Law: Stepping Stones to a Model of Legal Reasoning Yale Law Journal. Vol. 99, No. 8, pp. 1957-1982, June 1990.

Natomiast podstawowym ograniczeniem w odniesieniu do stosowania nowych technologii w kontekście nieodpłatnej pomocy prawnej jest charakterystyka umiejętności korzystania z tych technologii w grupie docelowej tej pomocy prawnej, a zatem wśród ludzi ubogich, ludzi z uzależnieniami, ludzi z poważnymi problemami zdrowotnymi itp. Niezależnie od tej konstatacji stwierdzić należy, że w pewnym zakresie ta okoliczność może ulec poprawie w przyszłości z uwagi na coraz powszechniejsze posługiwanie się narzędziami informatycznymi w życiu codziennym. Wskazane ograniczenie nie wpływa również na możliwość usprawnienia świadczenia poradnictwa prawnego za pomocą nowych technologii przez podmioty do tego powołane.

Online Dispute Resolution (ODR)

ODR – to rozwiązywanie sporów w sposób polubowny *on line*. Systemy ODR dzielą zalety innych metod alternatywnego rozwiązywania sporów, takie jak taniość, szybkość, elastyczność, mniejsza sporność, nakierowanie na rozwiązanie problemu (a nie na napiętnowanie winnej osoby), odformalizowanie i poufność.²

Z uwagi na to, że w ramach ODR strony sporu nie znajdują się w bezpośredniej bliskości, systemy te mogą również redukować stres związany z rozmowami polubownymi w takich sytuacjach, gdy konflikt pomiędzy stronami był szczególnie ostry i np. związany z przemocą.

Systemy ODR są oparte na koncepcjach teoretycznych związanych z dialogowym rozwiązaniem sporów. Te badania prowadzone były i są między innymi przez Arno Loddera (Holandia), Johna Zeleznikowa (Australia), Pompeu Casanovasa i Martę Poblet (Hiszpania) czy Francisco Andrade (Portugalia). Wiele spośród tych teoretycznych koncepcji zostało implementowanych jako rzeczywiście działające systemy, dotyczące m. in. rozwiązywania sporów konsumenckich w Internecie czy też w zakresie prowadzenia mediacji rodzinnych. Bardzo rozbudowany model teoretyczny takiego systemu, obejmujący system wymiany argumentów pomiędzy stronami i negocjowanie możliwych rozwiązań, nadający się do zastosowania w sporach rodzinnych, został opracowany przez Arno Loddera i Johna Zeleznikowa.³

Jeżeli chodzi o systemy ODR rzeczywiście działające w praktyce, to przegląd tych systemów połączony z zestawieniem badań empirycznych znaleźć można w raporcie przygotowanym w 2010 r.

² Katsh, E. and Rifkin, J. 2001. *Online Dispute Resolution: Resolving Conflicts in Cyberspace*. Jossey-Bass, San Francisco Ca.

³ Lodder A., Zeleznikow J., 2005, *Developing an Online Dispute Resolution Environment: Dialogue Tools and Negotiation Systems in a Three Step Model*. Harvard Negotiation Law Review, 10. pp. 287-338.

przez J. Suqueta, M. Poblet, P. Noriega oraz S. Gabarro.⁴ Autorzy analizują działanie 34 dostawców usług ODR oraz prezentują wnioski w tym zakresie. W szczególności, wskazują oni na zbyt małe wykorzystanie w istniejących systemach ODR najnowszych technologii informatycznych. Współcześnie jednak zauważa się również tendencję do wzrostu znaczenia w kontekście ODR technologii sieci 2.0 oraz stosowania aplikacji ODR-owych także na przenośnych urządzeniach.⁵

Okolicznością, którą warto szczególnie podkreślić w kontekście zastosowań ODR do poradnictwa prawnego oraz nieodpłatnej pomocy prawnej jest istnienie szeregu programów wspierających rozwiązywanie sporów w sprawach rodzinnych' ten zakres spraw jest jednym z bardziej szczegółowo przebadanych w literaturze przedmiotu. Tytułem przykładu, należy wymienić program Family_Winner opracowany przez Johna Zeleznikowa we współpracy z Emilią Belucci.⁶ W kontekstach wymagających decyzji sądu, trzeba zwrócić uwagę na opracowany w Holandii system ODR związany z mediacjami rozwodowymi⁷, a także wcześniejszy australijski program komputerowy związany z tą problematyką, a dotyczący podziału majątku po rozwodzie.⁸

Podsumowując tę część rozważań i mając na uwadze znaczące już sukcesy w stosowaniu systemów ODR do rozwiązywania sporów różnych typów należy rekomendować posługiwanie się takimi systemami przez podmioty zajmujące się świadczeniem nieodpłatnej pomocy prawnej. Korzystanie z tych technologii może wpłynąć na obniżenie nie tylko kosztów funkcjonowania systemów pomocy prawnej, ale również na obniżenie kosztów społecznych sporów z uwagi na potencjalne zwiększenie odsetka spraw zakończonych polubownie.

Nowe technologie a świadczenie poradnictwa prawnego oraz dostęp do sprawiedliwości

Technologie informatyczne mogą być stosowane nie tylko w kontekście rozwiązywania sporu pomiędzy stronami, ale zapewniać efektywniejszy dostęp do informacji prawnej i poradnictwa prawnego także sytuacji, gdy do zaistnienia sporu jeszcze nie doszło albo gdy sprawa nie stała się jeszcze sporną. W tym zakresie nie chodzi nam jedynie o publikowanie on line treści obowiązujących

⁴ Suquet J., Poblet M., Noriega P., Gabarro S., Online Dispute Resolution in 2010: A Cyberspace Odyssey?, w: Poblet M., Abrahams B., Zeleznikow J., The Proceedings of the 6th International Workshop on ODR, Liverpool 2010, s. 1-13.

⁵ Poblet M., Mobile Technologies for Conflict Management: Online Dispute Resolution, Governance, Participation, Springer 2011.

⁶ Zeleznikow J., Belucci E., Developing negotiation decision support systems that support mediators: A case study of the Family_Winner system, *Artificial Intelligence and Law* 13, 2005, ss. 233-271.

⁷ Opis systemu wraz z wynikami badań empirycznych można znaleźć w working paper: Gramatikov M., Getting Divorced Online: Procedural and Outcome Justice in Online Divorce Mediation, TISCO working paper series.

⁸ Stranieri, A. and Zeleznikow, J., Split Up: An Intelligent Decision Support System Which Provides Advice Upon Property Division Following Divorce, *International Journal of Law and Information Technology*, Vol 6. No. 2, 1998, 190 – 213.

prawnych czy orzeczeń sądowych wysokich instancji (powyższe winno być obowiązkiem państwa), lecz o stosowanie inteligentnych narzędzi dzięki którym zainteresowana osoba może uzyskać poradę prawną pasującą do jej zindywidualizowanej sytuacji, przeanalizować skutki prawne zaistniałego stanu faktycznego, czy wreszcie samodzielnie przygotować projekt umowy czy projekt pisma urzędowego albo procesowego – dostosowanego do potrzeb beneficjenta. Stosowanie tego typu narzędzi prowadzi do obniżenia kosztów funkcjonowania podmiotu świadczącego pomoc prawną, gdyż możliwość samodzielnego skorzystania przez beneficjenta z inteligentnych aplikacji dostosowanych do jego umiejętności i potrzeb nie prowadzi do wygenerowania kosztów osobowych udzielenia pomocy prawnej po stronie usługodawcy. Niezależnie od powyższego należy stwierdzić, że stosowanie inteligentnych technologii może prowadzić do usprawnienia funkcjonowania podmiotu świadczącego nieodpłatną pomoc prawną.

W tym zakresie należy zwrócić uwagę na konieczność odpowiedniej stymulacji finansowej aktorów (usługodawców) zainteresowanych stosowaniem nowych technologii. Dobrym przykładem prowadzenia takiej polityki stymulacyjnej jest program Technology Initiative Grants prowadzony przez amerykańską Legal Services Corporation. W ramach tego programu zainteresowani usługodawcy mogą pozyskać środki finansowe na rozwój narzędzi informatycznych zarówno dla celów wewnętrznych podmiotu, jak i w związku z prowadzeniem działalności w zakresie poradnictwa prawnego i nieodpłatnej pomocy prawnej. Na stronie internetowej <http://tig.lsc.gov/grants/past-grant-awards> znajdują się dane dotyczące kwot przyznanych grantów, jak również opisy projektów, które uzyskały dofinansowanie. Jedynie tytułem przykładu należy przytoczyć, że w 2011 r. suma przyznanych grantów wyniosła 3,6 miliona dolarów.

W Stanach Zjednoczonych podmioty świadczące nieodpłatną pomoc prawną mogą również korzystać z darmowych programów komputerowych mających na celu usprawnienie ich działania. Spośród wielu wdrożonych projektów, za bardzo udany i cieszący się zasłużonym sukcesem należy uznać program A2J Author.⁹ Aplikacja umożliwia zainteresowanym osobom występującym bez pomocy profesjonalnego prawnika na sprecyzowanie swojego problemu, następnie na rozpoznanie prawnych możliwości działania w danej sprawie i wreszcie na wygenerowanie pisma, które może znaleźć zastosowanie w jego sprawie. Kanwą dla opracowania A2J Author były badania empiryczne przeprowadzone w latach 1999-2000.¹⁰ Członkowie projektu badawczego przyjęli perspektywę, że osoby poszukujące pomocy prawnej są konsumentami dobra, jakim jest sprawiedliwość lub też

⁹ <http://www.a2jauthor.org/drupal/>

¹⁰ Por. Staudt R. J., All the Wild Possibilities, Technology that Attacks Barriers to Access to Justice, Loyola of Los Angeles Law Review, 2009, 42, s. 1117 l n.

dostęp do niej. Zgodnie z wnioskami wypływającymi z badań, główną barierą w dostępie do sprawiedliwości dla zainteresowanych były wysokie oceny usług prawnych oraz złożoność problemów, z którymi te osoby się borykały. W rezultacie, członkowie grupy badawczej postanowili skonstruować program komputerowy, który ułatwiłby osobom zainteresowanym wygenerowanie pism urzędowych lub procesowych stosownych w danej sprawie. W rezultacie powstał przyjazny program komputerowy, który w dużej mierze spełnia oczekiwania zainteresowanych.

Zasada działania A2J Author jest następująca. Użytkownik wypełnia stosowne rubryki w interfejsie programu, a następnie wysyła kompletną informację. Informacja ta przesyłana jest do zintegrowanego z A2J Author programu HotDocs, który sczytuje wprowadzoną informację oraz systematyzuje ją na odpowiednim formularzu pisma. Następnie kompletny dokument jest wysyłany do użytkownika. Warto zaznaczyć, że poprzez system pytań wstępnych program przesądza także, czy użytkownik spełnia przesłanki kwalifikujące go do skorzystania z danego systemu pomocy prawnej, czy też nie.

Zaznaczyć należy, że projekt A2J Author odniósł duży sukces¹¹ i został implementowany w niektórych ośrodkach zajmujących się świadczeniem pomocy prawnej. Projekt ten jest również w dalszym ciągu rozwijany. Aktualnie zainicjowany został program kliniczny związany z dalszym rozwojem tej aplikacji, a także związany z jej przystosowaniem do stosowania na smartfonach i tabletach.

Zakończenie

Postęp technologiczny, który dokonał się w ciągu ostatnich dwudziestu lat, jeżeli chodzi o zastosowanie narzędzi informatycznych w kontekstach prawnych każe podjąć problem zastosowania tych narzędzi w związku ze świadczeniem nieodpłatnej pomocy prawnej. Zarówno prace związane z rozwojem systemów Online Dispute Resolution, jak i prace związane ze stosowaniem nowych technologii do usprawnienia funkcjonowania podmiotów świadczących nieodpłatną pomoc prawną oraz do poszerzenia dostępu do sprawiedliwości sugerują, że nowe technologie mogą w najbliższym czasie znacząco przekształcić obecnie istniejący obraz funkcjonowania pomocy prawnej. W szczególności, mogą one doprowadzić do znaczącej redukcji kosztów funkcjonowania takiej pomocy. W konsekwencji, zasadny wydaje się postulat finansowania ze środków publicznych badań mających na celu propagowanie i wdrażanie stosowania nowych technologii w systemie poradnictwa prawnego i obywatelskiego.

¹¹ Por. dane ilościowe tamże.

Literatura

1. Gramatikov M., Getting Divorced Online: Procedural and Outcome Justice in Online Divorce Mediation, TISCO working paper series.
2. Katsh, E. and Rifkin, J. 2001. *Online Dispute Resolution: Resolving Conflicts in Cyberspace*. Jossey-Bass, San Francisco Ca.
3. Lodder A., Zeleznikow J., 2005, Developing an Online Dispute Resolution Environment: Dialogue Tools and Negotiation Systems in a Three Step Model. *Harvard Negotiation Law Review*, 10. pp. 287-338.
4. Poblet M., *Mobile Technologies for Conflict Management: Online Dispute Resolution, Governance, Participation*, Springer 2011.
5. Rissland, E.L., *Artificial Intelligence and Law: Stepping Stones to a Model of Legal Reasoning* *Yale Law Journal*. Vol. 99, No. 8, pp. 1957-1982, June 1990.
6. Staudt R. J., *All the Wild Possibilities, Technology that Attacks Barriers to Access to Justice*, *Loyola of Los Angeles Law Review*, 2009, 42, 1117.
7. Stranieri, A. and Zeleznikow, J., *Split Up: An Intelligent Decision Support System Which Provides Advice Upon Property Division Following Divorce*, *International Journal of Law and Information Technology*, Vol 6. No. 2, 1998.
8. Suquet J., Poblet M., Noriega P., Gabarro S., *Online Dispute Resolution in 2010: A Cyberspace Odyssey?*, w: Poblet M., Abrahams B., Zeleznikow J., *The Proceedings of the 6th International Workshop on ODR*, Liverpool 2010.
9. Zeleznikow J., Belucci E., *Developing negotiation decision support systems that support mediators: A case study of the Family_Winner system*, *Artificial Intelligence and Law* 13, 2005, ss. 233-271.